

УДК 338.43:637.5"71"(477)
JEL Classification Q 100, Q 130

Леськів І.Ю.,
аспірант* Подільського державного
аграрно-технічного університету

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА В УКРАЇНІ

Leskiv I.Yu.,
postgraduate student
State Agrarian and Engineering University in Podilya

TRENDS AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF MEAT PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Судячи з трактувань поняття ринку м'яса різних вчених та з огляду на світовий досвід, «м'ясний ринок» – це такий стан, завдяки якому в країні чи країнах, наприклад ЄС, створена стійка пропозиція худоби, птиці і м'ясопродуктів, яка повністю забезпечує масовий платоспроможний попит, завдяки чому досягається високий рівень споживання, а товаровиробники мають стійкі і достатні для розширеного відтворення доходи [1, с. 155].

Виробництво продукції тваринництва в цілому і м'яса зокрема є однією з провідних сфер у вирішенні продовольчої проблеми та забезпечення населення країни повноцінним харчовим білком. Виходячи з сучасної та прогнозованої кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку м'яса, важливе значення має своєчасне визначення вектору для конкретного регіону, тобто напрямів відродження галузей м'ясного скотарства, свинарства, птахівництва. По-перше, навіть на Заході у розвинутих країнах виробники орієнтуються передусім на попит різних верств населення та груп з різним рівнем доходів, в тому числі і низьким. По-друге, визначилися певні тенденції у динаміці і структурі світового споживання м'яса в бік зростання частки м'яса птиці. Особливо відчутно це позначилося на структурі споживання м'яса у Європейських країнах. По-третє, в інших країнах зростає частка виробництва більш дешевого м'яса, а саме перевагу має м'ясо птиці та свинини, а найбільш дороге – це м'ясо великої рогатої худоби [2, с. 144].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення структури виробництва м'яса та вирішення цієї проблеми взагалі на основі існуючих «теоретичних моделей», або досвіду інших країн з точки зору рівня споживання тієї чи іншої продукції не веде до однозначного результату. Тому що будь-яка країна не може слугувати стандартом для досягнення тих чи інших параметрів споживання м'яса, оскільки в кожній країні є свої національні особливості, звичаї, традиції. Для прикладу, мусульмани не споживають свинини, а в Індії корова є священною твариною. У зв'язку з розбалансованістю споживчого ринку в нашій країні рівень продовольчого забезпечення має значні відмінності. Це стосується насамперед сучасної «школи» ринкової економіки, де публічна інформація, дискусія, преса, наукова і навчальна література пояснює спад виробництва виключно низьким платоспроможним попитом [3, с. 235]. Така концепція легко сприймається пересічним споживачем, бо вона йому зрозуміла, але, на нашу думку, ситуація, яка склалася на ринку пов'язана з багатьма різними чинниками.

Теоретичним аспектам формування продовольчих ринків, зокрема їх особливостям функціонування, присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В. Андрійчука, О. Березіна, П. Березівського, М. Ільчука, В. Іванишина, П. Макаренка, М. Маліка, М. Місюка, П. Пуцентейла, А. Стельмашука та ін. Однак, різноманітність підходів до визначення стратегічних напрямів ефективного виробництва м'яса та м'ясної продукції свідчить про невирішеність багатьох питань розвитку м'ясних галузей.

Постановка завдання. Проведення детального аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку виробництва м'яса в Україні по м'ясних галузях як основи формування пропозиції на ринку м'яса та м'ясної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення за суспільними потребами ролі стимулу росту виробництва, що своєю чергою впливають на обсяги і структуру потреб, веде до висновку про відносне перевищення обсягу суспільних потреб над виробничими можливостями. Встановлення на цій основі поняття дефіциту дає змогу формально обґрунтувати одержаний і єдиний народногосподарський критерій оптимальності.

* Науковий керівник: Іванишин В.В. – д.е.н., професор.

Залежно від виду тварин отримують: свинину, яловичину, м'ясо птиці, баранину і козлятину, кролятину та інші види м'яса. М'ясо молодняка вважаються туші великої рогатої худоби, одержані від тварин віком від 3-х місяців до 3 років, свиней – до 10 місяців, овець і кіз – до 8 місяців, а м'ясо птиці, поросят і ягнят від 14 днів до 3-х місяців вважається м'ясо молочників [4, с. 103].

М'ясо сільськогосподарських тварин за енергетичною цінністю та хімічним складом значно різняться (табл. 1).

Таблиця 1

Енергетична цінність та хімічний склад м'яса сільськогосподарських тварин

Види м'яса (категорії вгодваності)	Вміст, %			У 100 грамах м'яса кДж
	Білків	Жирів	Води	
Яловичина I категорії	18,9	12,3	67,7	782
Яловичина II категорії	20,2	7,0	71,7	602
Телятина	19,7	1,2	78,0	377
Свинина (жирна)	11,4	49,3	38,7	2046
Свинина (м'ясна)	14,6	33,0	51,6	1485
Свинина (бекон)	16,4	27,8	54,8	1322
Баранина I категорії	16,3	15,3	67,6	849
Баранина II категорії	20,8	9,0	69,3	686
Ягнятина	16,2	15,1	68,9	803

Джерело: власні дослідження на основі [5, с. 111].

М'ясо сільськогосподарських тварин багате на повноцінний білок, який містить незамінні амінокислоти, мінеральні речовини, вітаміни та майже повністю засвоюється організмом людини. Наприклад, засвоєння організмом м'яса свиней становить 90-95%. Винятково цінні якості має свинячий жир-сало та смалець, перетравність якого в організмі людини дорівнює 96%, що дає можливість порівнювати його з вершковим маслом. Залежно від товщини підшкірного жиру у свиней розрізняють жирну, беконну та м'ясну свинину. Від стану розвитку м'язів та підшкірного жиру у забитого поголів'я великої рогатої худоби та овець яловичину та баранину розділяють на I та II категорії.

За характером термічної обробки м'ясо буває: остигле, коли після обробки туші воно остигає (при температурі навколишнього середовища) не менше шести годин; охолоджене в спеціальних камерах до температури в товщі м'язів 0° до 4°; заморожене в морозильних камерах холодильників при температурі від -23° до -35°.

Для харчових цілей м'ясо використовується не раніше як через шість годин після забою тварин, а м'ясокомбінати відпускають його тільки остиглим, охолодженим або замороженим.

Крім використання м'яса на харчові цілі з відходів м'ясокомбінатів і боєнь виготовляють білковий корм тваринного походження, зокрема м'ясне та м'ясо-кісткове борошно, які згодують на корм сільськогосподарським тваринам для балансування кормових раціонів за протеїном і мінеральними речовинами [6, с. 105].

Аналізуючи регулювання ринків країн ЄС, можна перекопатися, що їм потрібно було не одне десятиліття і різні засоби державного регулювання, щоб створити м'ясний ринок, який ефективно працює. До того ж в країнах ЄС ефективно працюють ринки зерна, молока, кормів тощо. Тому загальне виробництво м'яса (всіх видів) в цих країнах перевищує 85 кг, а його споживання становить 80-90 кг на душу населення. Деякі певні уявлення про світовий ринок м'яса показують показники табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво м'яса на світовому ринку

(у забійній вазі, тис. тонн)

Країни	Рік							Відхилення 2016 до 2010 р., +, -
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
США	41941	42439	42611	42743	42815	43264	44623	+2682
Частка світового виробництва, %	14,2	14,2	13,8	13,6	13,3	13,3	13,5	-0,7
Китай	81075	81476	85448	87343	88740	86883	87553	+6478
Частка світового виробництва, %	27,5	27,2	27,8	27,7	27,7	26,8	26,5	-1,0
Бразилія	23630	24312	24648	25424	26038	26637	27440	+3810
Частка світового виробництва, %	8,9	8,1	8,0	8,1	8,1	8,2	8,3	-0,6
ЄС	44806	45276	44995	44399	45085	45583	47471	+2665

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Частка світового виробництва, %	15,2	15,1	14,6	14,1	14,0	14,4	14,4	-0,8
Світ	294604	299385	307434	314458	320516	324355	329890	+35286
	100	100	100	100	100	100	100	x
Україна	2085	2171	2236	2415	2385	2348	2350	+265
Частка до ЄС, %	4,6	4,8	5,0	5,4	5,3	5,0	4,9	+0,3
Частка світового виробництва, %	0,71	0,72	0,73	0,77	0,74	0,72	0,71	0

Джерело: власні розрахунки на основі [7].

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що близько третьої частини (26,5%) виробництва м'яса припадає на Китай, шоста частина на США (44623 тис. тонн). Відповідно до останніх даних загальна структура виробництва м'яса у світі та країнах ЄС відрізняється від вітчизняної більшою часткою свинини 35,8 і 49,7% та птиці відповідно 36,4 і 30,5%.

Дані статистики свідчать, що у світі спостерігається збільшення споживання м'яса птиці. За період з 2010 по 2016 рік споживання зросло до 33,2% від загальної кількості спожитого м'яса, а світове виробництво м'яса птиці – 120,3 млн. тонн (у забійній вазі).

Організаційні та економічні перетворення в Україні значним чином вплинули на стан розвитку тваринництва, зокрема на галузі м'ясного скотарства, свинарства та інші галузі м'ясного напрямку. Аналіз динаміки виробництва м'яса дозволяє зробити висновок про те, що в усіх категоріях господарств існує тенденція до скорочення чисельності поголів'я тварин, що зумовило зменшення обсягів виробництва м'яса (табл. 3).

Таблиця 3

Виробництво (реалізація) м'яса по категоріях господарств в Україні

Рік	Усі категорії господарств	у тому числі:	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1990	4357,8	3099,0	1258,8
2000	1662,8	438,1	1224,7
2010	2059,0	1134,4	924,6
2011	2143,8	1215,3	928,5
2012	2209,6	1271,2	938,4
2013	2389,4	1441,3	948,1
2014	2359,6	1451,8	907,8
2015	2322,6	1463,4	859,2
2016	2350,0	1506,4	843,6
Відхилення +, - 2016 року до:			
2000	+688,0	+1068,3	-381,1
2010	+291,0	+372,0	-81,0
2015	+27,4	+43,0	-15,6

Джерело: власні розрахунки на основі [8]

За останні сім років в Україні призупинено спад виробництва м'яса, а з 2010 року прослідковується щорічне збільшення обсягів виробленого м'яса і в 2016 році становить 2350 тис. тонн в забійній вазі, що на 291 тис. тонн більше, ніж у порівнянні з 2010 роком та на 27,4 тис. тонн – з минулим роком. Певне збільшення виробництва м'яса відбулося за рахунок виробництва у сільськогосподарських підприємствах, де обсяг становить 1506,4 тис. тонн, що на 372 тис. тонн більше, ніж у 2010 році. Тенденція виробництва м'яса у господарствах населення свідчить про зменшення обсягів і в 2016 році, що становить 843,6 тис. тонн порівняно із 921,6 тис. тонн у 2010 році.

Провідна роль у забезпеченні населення продуктами харчування належить м'ясним галузям. Особливе місце у структурі м'ясних ресурсів займає м'ясо великої рогатої худоби, яке відзначається значною кон'юнктурою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Вміст білка в 1 кг яловичини І категорії становить 186 г, або більше ніж у свинині (м'ясній) на 29,4%.

Тривалий час нарощувалося виробництво яловичини, зростала її роль у забезпеченні населення м'ясом і м'ясопродуктами. Протягом 1960-1990 рр. у всіх категоріях господарств виробництво м'яса великої рогатої худоби збільшилося у 2,8 раза. Яловичина в структурі м'ясних ресурсів відігравала домінуючу роль і становила у 1990 році 45,6%. Згодом внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин відбулися негативні зміни у розвитку скотарства, зниження виробничого потенціалу галузі, скорочення виробництва м'яса великої рогатої худоби (табл. 4).

Таблиця 4
Виробництво м'яса великої рогатої худоби в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та на одну особу за формами господарювання в Україні
 у забійній вазі

Рік	По всіх категоріях господарств			у тому числі:											
				с./г. підприємства, всього			з них:						господарства населення		
	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	с./г. підприємства			фермерські господарства			Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг
							Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг	Всього, тис. тонн	На 100 га с.г. угідь, ц	На одну особу, кг			
1990	1985,4	47,8	38,3	1808,1	46,4	34,8	-	-	-	-	-	-	177,3	67,7	3,4
2000	754,3	19,2	15,3	305,8	9,5	6,2	299,4	9,9	6,1	5,8	5,8	0,1	449,1	60,7	9,1
2010	427,7	11,7	9,3	104,7	5,0	2,3	98,2	5,7	2,1	5,8	5,8	0,1	323,0	20,7	7,0
2011	399,1	10,9	8,7	97,0	4,6	2,1	88,8	5,1	1,9	8,2	8,2	0,2	302,1	19,4	6,6
2012	388,5	10,6	9,0	97,3	4,7	2,2	88,4	5,3	2,0	8,9	8,9	0,2	291,2	18,5	6,7
2013	427,8	11,7	9,9	110,5	5,3	2,6	100,5	6,0	2,3	10,0	10,0	0,3	317,3	20,2	7,4
2014	412,7	11,3	9,6	98,4	4,7	2,3	89,2	5,3	2,1	9,2	9,2	0,2	314,3	20,0	7,3
2015	384,0	10,5	8,9	93,7	4,5	2,2	85,6	5,1	2,0	8,1	8,1	0,2	290,3	18,5	6,8
2016	376,0	10,3	8,0	99,0	4,8	2,3	89,0	5,3	2,1	10,0	10,0	0,2	277,0	17,6	6,5
Відхилення +, - 2016 року до: 2000	-378,3	-8,9	-7,3	-206,8	-4,7	-3,9	-210,4	-4,6	-4,0	+4,2	+4,2	+0,1	-172,1	-43,1	-2,6
1990	-1609,4	-37,5	-30,3	-1709,1	-41,6	-32,5	-1719,1	-41,1	-32,7	-	-	-	+99,7	-50,1	+3,1

Джерело: власні розрахунки на основі [8].

Виробництво яловичини і телятини (в забійній вазі) в усіх категоріях господарств зменшилося з 1984,8 тис. тонн у 1990 році до 376 тис. тонн у 2016 році. Динаміка виробництва м'яса ВРХ свідчить про зниження обсягів виробництва з кожним роком і у 2016 році вироблено на 378,3 тис. тонн менше, ніж у 2000 році та на 51,7 тис. тонн менше, ніж у 2010 році. Аналогічна ситуація і по категоріях господарств, але в основному зменшення відбулося у сільськогосподарських підприємствах. На 1709,1 тис. тонн вироблено менше у 2016 році порівняно із 1990 роком та на 206,8 тис. тонн – порівняно з 2000 роком.

Якщо в 1990 році в усіх категоріях господарств у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено 47,8 ц яловичини і на одну особу 38,3 кг, то у 2016 році ці показники становили відповідно 10,3 та 8,0. Дещо інша тенденція мала місце в господарствах населення, де у 2016 році було реалізовано яловичини більше, ніж у 1990 році майже на 100 тис. тонн або в 1,6 раза. Однак, господарства населення не компенсували скорочення реалізації, яке відбулося у сільськогосподарських підприємствах, а з розрахунку на одиницю земельної площі навіть зменшилася. У 2016 році в господарствах населення було вироблено м'яса великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь 17,6 ц проти 67,7 ц у 1990 році.

Зміни в обсягах виробництва яловичини зумовлені в основному скороченням чисельності поголів'я великої рогатої худоби, яке в усіх категоріях господарств скоротилося із 24623,4 тис. голів у 1991 році до 3682,3 тис. голів у 2017 році.

Особливо негативно вплинули на обсяг виробництва м'яса зміни, що відбулися в розвитку галузі сільськогосподарських підприємств, де у 2017 році чисельність поголів'я ВРХ становила 1213,9 тис. голів проти 21083,3 тис. голів у 1991 році. Поголів'я великої рогатої худоби у господарствах населення зростало до 2005 року, після чого відбулося поступове скорочення і на 1 січня 2017 року їх чисельність становила 2468,4 тис. голів проти 4386,7 тис. голів за 2001 рік, 2005 рік – 4022,3 тис. голів; 2014 рік – 3096,2; 2015 рік – 2573,8; 2016 рік – 2479,8 тис. голів. Скоротилася чисельність ВРХ в усіх категоріях господарств і в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Якщо у 1990 році цей показник становив 59,5 голів, то у 2017 році лише 8,6 голів. Аналогічна ситуація щодо наявності поголів'я ВРХ в розрахунку на душу населення.

Щільність поголів'я великої рогатої худоби безпосередньо впливає на збільшення виробництва продукції в аграрному секторі, вирішенні соціально-економічних проблем на селі. Про це свідчать дані групування областей за чисельністю великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 5).

Таблиця 5

Вплив щільності поголів'я великої рогатої худоби на обсяги виробництва яловичини у 2016 році

Показники	Групи областей за чисельністю ВРХ на 100 га с. г. угідь			Всього
	I	II	III	
	до 10,0	10,1-20,0	20,1 і більше	
Кількість областей в групі	10	12	2	24
Щільність поголів'я в середньому по групі, гол.	6,7	13,5	30,6	10,1
Вироблено яловичини на душу населення, кг	5,6	12,6	15,7	8,8
Вироблено яловичини на 100 га с.г. угідь	6,7	13,0	46,1	10,2
Споживання яловичини на душу населення, кг	7,2	10,8	11,02	8,1
Отримано: - приплоду на 100 га с.г. угідь, гол.	5,1	7,9	16,0	7,6
- гною на 1 га ріллі, тонн	0,5	1,7	3,9	1,4
Скорочено поголів'я ВРХ порівняно з 1991 роком, %	91,2	84,4	79,5	85,0

Примітка: до першої групи віднесені області: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська; до другої – Вінницька, Волинська, Житомирська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська; до третьої – Закарпатська, Івано-Франківська.

Джерело: власні дослідження

Аналіз даних таблиці 5 показує те, що виробництво яловичини на душу населення зростає на 0,7% і на одиницю земельної площі на 0,9% при підвищенні щільності поголів'я ВРХ на кожний відсоток. Необхідно відмітити і те, що збільшення поголів'я сприяє істотному нарощуванню органічних добрив, поліпшенню родючості ґрунтів і отриманню екологічно чистої сільськогосподарської сировини. Так, із зростанням щільності ВРХ на 100 га сільськогосподарських угідь від 6,7 до 30,6 голів, вихід гною з розрахунку на 1 га ріллі збільшується відповідно від 0,5 до 3,9 тонни, або в 7,8 раза. Звідси виникає необхідність, насамперед для областей першої групи, де чисельність поголів'я на 100 га сільськогосподарських угідь не перевищує 10 голів (6,7), розробити і впровадити заходи, спрямовані на значне збільшення високопродуктивної худоби, зокрема м'ясного напрямку, створити необхідні передумови для нарощування виробничого потенціалу м'ясного скотарства.

Традиційно в забезпеченні населення м'ясом і продуктами його переробки значна роль відводиться свинарству як інтенсивній та ефективній галузі тваринництва. Свинина належить до групи найбільш енергетичних продуктів харчування, що дає змогу прискорено збільшувати добову калорійність спожитого продовольства. Свинарство, завдяки сприятливим умовам кормовиробництва, цінним біологічним особливостям тварин, високій окупності кормів, в належних умовах їх утримання та годівлі, традиційно вважалось не тільки економічно вигідною, а й високоприбутковою галуззю. Виробництво свинини мало вагому частку в структурі м'ясного балансу та відіграло важливу роль у формуванні м'ясних ресурсів.

Значне порушення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію на початку 90-х років розрив господарських зв'язків створили несприятливі умови для розвитку галузі свинарства, із-за чого багато крупних комплексів і великотоварних ферм припинили виробничу діяльність. То в теперішній час основними виробниками є дрібні ферми та господарства населення, що працюють збитково і виробляють продукцію низької якості.

Поголів'я свиней значно скоротилося у сільськогосподарських підприємствах. На 1 січня 2017 року у даній категорії господарств налічувалося 3565,9 тис. голів, що на 10505,3 тис. голів менше, ніж на 1 січня 1991 року, або на 74,7%. Хоча слід відмітити, що з 2011 року по 2014 рік поголів'я в цій категорії господарств дещо збільшилося і становило 3625,3–3878,9 тис. голів.

Загальноекономічна криза, відсутність державного регулювання викликали велике протиріччя між цінами на зерно та продукцію тваринництва. На протязі багатьох років сільськогосподарським товаровиробникам стало не вигідно використовувати прибуткову продукцію-зерно на корм, а займаються вирощуванням зернових культур для вигідної реалізації і отримання прибутків. Внаслідок чого в Україні значно скоротилося поголів'я свиней, яке у 2016 році становило 6,7 млн голів проти 9,1 млн у 1940 році та 19,4 млн у 1990 році.

Своєрідним стабілізатором виробництва свинини протягом 2010-2016 років виявилися господарства населення. Незважаючи на складність ведення господарства, нестачу найпростіших знарядь і засобів виробництва, економічну кризу, поголів'я свиней в цій категорії зменшувалося набагато нижчими темпами. Вирощування свиней у живій вазі протягом шести років зросло із 915,5 тис. тонн у 2010 році до 1007,9 тис. тонн у 2016 році. Зростання відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств на 168,5 тис. тонн, тоді коли господарства населення зменшили виробництво свинини на 76,1 тис. тонн.

Виробництво м'яса свиней (в забійній вазі) як і виробництво м'яса ВРХ в Україні в усіх категоріях господарств зменшилося від 1576,3 тис. тонн у 1990 році до 747,6 тис. тонн в 2016 році, відповідно у сільськогосподарських підприємствах з 893,7 тис. тонн до 397,0 тис. тонн та в господарствах населення – з 682,6 тис. тонн до 350,6 тис. тонн або зменшення становить по всіх категоріях на 52,5% (828,8 тис. тонн) (табл. 6). Якщо у 1990 році з розрахунку на 100 га ріплі було вироблено 46,9 ц свинини і на одну особу 30,9 кг, тоді як у 2016 році дані показники становили відповідно 24,9 ц та 16,7 кг.

Таблиця 6

Виробництво свинини за формами господарювання

(в забійній вазі)

Рік	Всі категорії господарств			у тому числі:					
	всього, тис. тонн	на 100 га ріплі, ц	на одну особу, кг	сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
				всього, тис. тонн	на 100 га ріплі, ц	на одну особу, кг	всього, тис. тонн	на 100 га ріплі, ц	на одну особу, кг
1990	1576,3	46,9	30,9	893,7	28,4	17,5	682,6	321,3	13,4
2000	675,9	21,3	15,1	91,4	3,4	2,0	584,5	112,1	13,1
2010	631,2	20,4	14,1	255,9	13,1	5,7	375,3	32,8	8,4
2012	700,8	23,3	15,7	303,8	16,1	6,8	397,0	35,4	8,9
2013	748,3	24,9	16,7	362,3	19,3	8,1	386,0	34,5	8,6
2014	742,6	24,7	16,6	377,0	20,0	8,4	365,6	32,6	8,2
2015	759,7	25,3	17,0	400,3	21,2	8,9	359,4	32,0	8,1
2016	747,6	24,9	16,7	397,0	21,0	8,9	350,6	31,2	7,8
Відхилення 2016 р. до 1990 р., (+, -)	-828,7	-22,0	-14,2	-496,7	-7,4	-8,6	-332,0	-290,1	-5,6

Джерело: власні розрахунки

Основним фактором, який впливає на зміни в обсягах виробництва свинини є зменшення поголів'я, що зазначалося вище. В підтвердження цього проведемо групування областей за чисельністю поголів'я свиней на 100 га ріплі (табл. 7).

Таблиця 7

Залежність виробництва свинини від щільності поголів'я свиней за 2016 рік

Показники	Групи областей за чисельністю поголів'я свиней на 100 га ріллі			Всього
	I	II	III	
	до 15,0	15,1-25,0	25,1 і більше	
Кількість областей	5	9	10	24
Щільність поголів'я в середньому по групі, гол.	10,5	20,1	42,5	24,7
Вироблено свинини:				
- на душу населення, кг	13,0	16,6	19,1	16,7
- на 100 га ріллі, ц	11,8	19,1	44,4	24,9
Споживання на душу населення, кг	9,3	15,1	39,1	19,7
Отримано:				
- приплоду на 100 га ріллі, гол.	14,8	24,6	54,7	31,2
- гною на 1 га ріллі	0,7	0,8	1,7	0,9
Скорочено поголів'я свиней порівняно з 1990 роком, %	82,3	61,8	51,3	65,6

Примітка: до першої групи віднесені області – Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Херсонська; до другої – Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська, Донецька; до третьої – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька.

Джерело: власні розрахунки.

Зменшенню обсягів виробництва м'яса ВРХ та свиней, крім скорочення поголів'я, сприяли також низькі показники продуктивності поголів'я, а саме середньодобові прирости ВРХ та свиней, виробництво яловичини і телятини на одну голову ВРХ і виробництво свинини на одну голову свиней, що були в наявності на початок року (рис. 1).

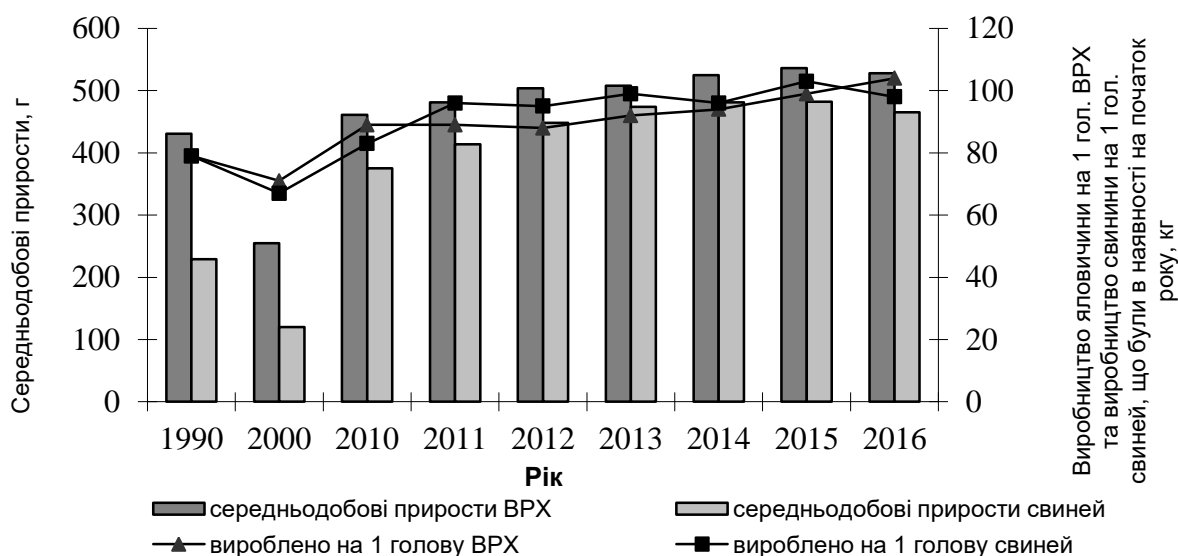

Рис. 1. Продуктивність великої рогатої худоби і свиней

Джерело: побудовано автором

Незважаючи на підвищення середньодобових приростів, яке почалося з 2010 року як по ВРХ, так і по свинях, досягнутий рівень продуктивності залишається низьким порівняно з тим, який відмічається в передових господарствах, де прирости ВРХ становлять 800-1000 грам, свиней – 600-700 грам, найкращі показники по ВРХ в Хмельницькій, Вінницькій областях (598 та 564 грам відповідно), по свинях – Івано-Франківська та Львівська області (716 та 540 грам відповідно).

Підсумовуючи зазначене вище, не будемо загострювати увагу на першопричинах занепаду галузі тваринництва. Підкреслимо зайвий раз, що кількість поголів'я худоби в Україні завжди була визначальною у вирішенні проблеми збільшення обсягів виробництва м'яса, молока та іншої продукції. Що стосується показників продуктивності, то вона завжди характеризувалася великою строкатістю і лише окремі господарства досягали стандартів західних розвинутих країн. Для повноти викладу матеріалу, який стосується стану основних галузей тваринництва, пошлемося на проведений нами

факторний аналіз динаміки виробництва приросту живої ваги ВРХ і свиней на відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах (табл. 8).

Таблиця 8

Факторіальна залежність виробництва яловичини і свинини на сільськогосподарських підприємствах

Показники	Рік	
	1990	2016
Велика рогата худоба (яловичина)		
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	31632	1492
Річний приріст на оду голову, кг	0,079	0,104
Виробництво приросту ВРХ, тис. тонн	2498,9	155,1
Збільшення (+)/зменшення (-) у 2016 році проти 1990 року:		
- загальне	-	-2343,8
в тому числі: - за рахунок поголів'я	-	-2381
- за рахунок продуктивності	-	37,2
Свині (свинина)		
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	14071,2	3565,9
Річний приріст на оду голову, кг	0,0795	0,1627
Виробництво приросту свиней, тис. тонн	1119,0	580,3
Збільшення (+)/зменшення (-) у 2016 році проти 1990 року:		
- загальне	-	-538,7
в тому числі: - за рахунок поголів'я	-	-835,5
- за рахунок продуктивності	-	296,8

Джерело: власні розрахунки

Однією із складових формування пропозиції м'ясного ринку є виробництво м'яса птиці. Птахівництво вирізняється надзвичайно високою динамічністю розвитку і є поза конкуренцією щодо затрат кормів та праці на одиницю продукції. Комерційну цінність головним чином становлять кури, індики, качки чи гуси.

В Україні у 2016 році налічувалося 201,6 млн голів птиці, що на 77,9 млн голів більше поголів'я 2001 року та вироблено м'яса птиці в забійній вазі 1166,8 тис. тонн, що на 64,7% більше, ніж у 1990 році (табл. 9).

Таблиця 9

Динаміка поголів'я та виробництва м'яса птиці в Україні

Роки	Поголів'я, тис. голів			Виробництво м'яса птиці, тис. тонн		
	Всього	в тому числі		Всього	в тому числі	
		с. г. підприємства	господарства населення		с. г. підприємства	господарства населення
1990	246104,2	132966,6	113137,6	708,4	356,8	351,6
2000	123722,0	25352,9	98369,1	193,2	35,8	157,4
2010	203839,8	110561,3	93278,5	953,5	772,0	181,5
2013	230289,8	132072,5	98217,3	1168,3	966,6	201,7
2014	213335,7	122077,8	91257,9	1164,7	974,4	190,3
2015	203986,7	112008,7	91978,0	1143,7	967,7	176,0
2016	201668,0	109822,5	91845,5	1166,8	992,4	174,4
Відхилення +, - до: 1990	-44436,0	-23144,1	-21292,1	+458,4	+635,6	-177,2
2015	-2318,7	-2186,2	-132,5	+23,1	+24,7	-1,6

Джерело: власні розрахунки.

Поголів'я птиці в усіх категоріях господарств склало в 2016 році 201668 тис. голів, що на 44436 тис. голів менше, ніж у 1990 році (82%), але на 77946 тис. голів більше, ніж у 2000 році. За останні роки прослідковується незначне скорочення поголів'я, так за останній рік скорочення становить 2318,7 тис. голів порівняно з попереднім роком.

Щодо виробництва м'яса птиці, то дані таблиці 9 свідчать, що виробництво зростає і за 2016 рік було вироблено усіма категоріями господарств 1166,8 тис. тонн м'яса птиці, що на 458,4 тис. тонн більше, ніж у 1990 році та на 23,1 тис. тонн більше, ніж у попередньому році. Основна частка виробленого м'яса птиці припадає на сільськогосподарські підприємства і становить у 2016 році 85,1%, або 992,4 тис. тонн.

Однією з характерних тенденцій розвитку птахівництва за останнє десятиріччя є переміщення обсягів виробництва продукції із господарств населення до сільськогосподарських підприємств, що супроводжується посиленням процесу спеціалізації виробництва, підвищенням рівня механізації і

автоматизації технологічних процесів, покращення епізодичного благополуччя птахогосподарств, а отже і посилення конкурентоспроможності продукції птахівництва.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за останні роки в Україні спостерігається збільшення виробництва м'яса свиней та птиці, а м'яса великої рогатої худоби – зменшення. Все це призводить до змін у структурі виробництва, реалізації та споживання м'яса.

Таким чином, ситуацію щодо виробництва м'яса в Україні можна вважати критичною. Завдяки цій кон'юктурі великий бізнес починає вкладати кошти у розвиток галузі м'ясного скотарства, свинарства, птахівництва, зокрема у створення інтегрованих комплексів. Однак, на заваді стоїть відсутність ринку земель сільськогосподарського призначення, тому що для розвитку ефективного скотарства, свинарства та птахівництва потрібні значні земельні площі. Необхідно також змінити систему державної підтримки виробників м'яса. Тому, для товаровиробників, що займаються виробництвом м'яса, необхідним є визначення раціональної спеціалізації м'ясних галузей, породного складу худоби і птиці з урахуванням ринкової інфраструктури, місце знаходження господарства по відношенню до комбікормових і переробних підприємств, а також додаткових джерел кормовиробництва з орієнтацією на потенціал власної кормової бази.

М'ясне скотарство, свинарство, птахівництво мають значні можливості переведення виробництва на промислову основу, що дозволяє максимально реалізувати потенціал інтенсифікації виробництва та ефективно виробляти яловичину, свинину та м'ясо птиці в спеціалізованих господарствах. Проте для досягнення високих виробничо-економічних показників необхідне ритмічне забезпечення повноцінними кормами, суворе дотримання технологічного процесу, раціональне використання усіх ресурсів, забезпечення матеріального стимулювання працівників тощо.

Література

1. Малік М. Й., Лупенко Ю. О. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 153-158.
2. Топіха В. І. Формування ринку тваринницької продукції в Україні: проблеми та перспективи. Миколаїв: МДАУ, 2004. 221 с.
3. Євстафієва Ю. М., Бучковська В. І., Заходим М. В. Тваринництво Кам'янецьчини. *Збірник наукових праць ПДАТУ*. 2017. Ч. 1. С. 234-235.
4. Місюк М. В. Ринок продукції скотарства: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 330 с.
5. Місюк М. В. Формування та розвиток регіонального ринку продукції скотарства: монографія. Херсон: Грін Д.С., 2013. 343 с.
6. Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка ТНЕУ", 2011. 420 с.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?ISO3=UKR> (дата звернення: 02.10.2018).
8. Сільське господарство України за 2016 рік: стат. збірник. Державна служба статистики України, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 02.10.2018).

References

1. Malik, M.Y. and Lupenko, Yu.O. (2009), "State regulation of the agrarian sector of the economy in researches of domestic scientists", *Ekononika APK*, no. 10, pp. 153-158.
2. Topikha, V.I. (2004), *Formuvannia rynku tvarynnytskoi produktsii v Ukraini: problemy ta perspektvyu* [Formation of the market of livestock products in Ukraine: problems and perspectives], MDAU, Mykolaiv, Ukraine, 221 p.
3. Evstafieva, Yu.M., Buchkovska, V.I. and Zakhodym, M.V. (2017), "Cattle breeding of Kamianets region", *Collection of scientific works PDATU*. P. 1. Kamianets-Podilskyi: PDATU, pp. 234-235.
4. Misiuk, M.V. (2012), *Rynok produktsii skotarstva* [Livestock production market], monograph NNTS IAE. Kyiv, Ukraine, 330 p.
5. Misiuk, M.V. (2013), *Formuvannia ta rozvytok rehionalnoho rynku produktsii skotarstva* [Formation and development of regional market of cattle breeding], monograph, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, 343 p.
6. Putsenteilo, P.R. (2011), *Konkurentospromozhnist miasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka* [Competitiveness of meat cattle breeding in Ukraine: theory and practice], monograph, VPTS "Ekonomichna dumka TNEU", Ternopil, Ukraine, 420 p.
7. "Food and Agriculture Organization of the United Nations", available at: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?ISO3=UKR> (access date October 02, 2018).
8. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Agriculture of Ukraine for 2016: Stat. Collection", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date October 02, 2018).

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк